

ULOGA NAUKE U KULTURI

Kad god se od filozofa zatraži da bude precizan, on se nađe u neprilici. Ako bi ovde morao da zadovolji jedan takav zahtev, odmah bi digao ruke od teme: „Uloga nauke u kulturi”. Smatrao bi da ona iziskuje obimna uvodna razmatranja. „Nauka, kultura”: ove reči označavaju pojmove prevelikog obima, tako nabijene mnoštvom suprotstavljenih konotacija, da bi se pokušaj izjašnjavanja o njima, bez dodatnih ispitivanja, nužno našao na pola puta između drskosti i naivnosti.

Opredelimo se onda, barem u početku, za naivni pristup.

1.

Sredinom pedesetih godina, u jednom malom, prilično izolovanom mediteranskom selu, živela je jedna starica: rodila se u tom istom selu šezdesetih godina prošlog veka. Završila je osnovnu školu, i to kao sjajna učenica („najbolja u celom kraju”, rekla je, ne bez ponosa). Znala je da čita kartu neba. Njen pisani francuski bio je besprekoran. Znala je da podeli 0,00042 sa 0,003, i na to je bila vrlo gorda. „Deljenje decimalnih brojeva i izvlačenje kvadratnog korena za mene nisu tajne”, kazala je. Naučila je da u svetu žive ljudi dostojni velikog poštovanja koji se zovu „naučnici”. To su dobročinitelji čovečanstva; oni su pronašli lekove za životinje i ljude i otklonili epidemije. Sve njih simbolično je predstavljao Paster o kome je bila dobro obavestena.

Znala je i još mnogo drugih stvari: da otkloni urok; da suzbije glavobolju koju je izazvalo sunce; da rastera „zle duhove pokojnika” koji kad padne noć tumaraju po groblju, i čak ponekih noći prolaze seoskim ulicama.

*) Jean — Toussaint Desanti, La role de la science dans la culture, L'Institute de l'environnement, *Revue internationale de Science Sociale*, 109, Paris, Basil Blackwell, UNESCO, str. 491—501.

Pošto je najveći deo vremena bila sama, i pošto joj je neko poklonio radio-aparat, navikla je da sluša program. Jednoga dana se njen aparat pokvario, pa su joj dali drugi.

„Čini mi se”, rekla je, „da je ovaj radio mnogo bolji nego prethodni”.

„Da”, odgovoreno joj je. „Proizveden je na drugi način. Ima bolji zvuk”.

„Nisam to htela da kažem, već da su vesti na njemu bolje. Onaj stari je govorio samo o nesrećama. Na ovom slušam vedre stvari. Mnogo je bolji”.

A kada su joj napomenuli da aparat ne govori sam od sebe, da je on sredstvo za prenošenje zvuka, odgovorila je: „to znam i sama. Smatrate me za idiota. Sve to ima veze sa električitetom i telefonom. Znam. Ali ima nekih stvari koje vi ne znate. A to je da postoje dobre stvari i rdave stvari. Ova je dobra. Samo to sam htela da kažem”. I nastavila je da sluša „dobre vesti”. Možemo da pretpostavimo da onima drugima više nije posvećivala nikakvu pažnju.

Neobičan prelaz iz onoga što nazivamo „naukom” u jedan „svet kulture” koji još živi, ali je drukčiji i stariji.

Ovaj fenomen zaslužuje da o njemu razmislimo.

2.

Za ovu staricu, svet „nauke” bio je nekakav neodređeni horizont koji okružuje bliski, poznati svet: svet sela u kojem se rodila i u kojem je znaju kao osobu vičnu nekim stvarima u koje se drugi ne razumeju, nekim „blagotvornim” aktivnostima. Ona je postigla izvesne rezultate u području „Dobrog” i „Rđavog”. I lekar (koji je takođe lokalni savetodavac) postiže „dobre rezultate”, no oni nemaju nikakve veze sa „dušama pokojnika”, niti sa dobronamernim ili zlonamernim ljudima i stvarima. U vreme o kojem govorim, dakle, sredinom pedesetih, postepeno su se povlačile endemske bolesti — malarija, tuberkuloza (u narodu poznata kao „sušica”) koje su u prvih četrdesetak godina ovog veka desetkovale stanovništvo. Druge su, pak, počele da se javljaju s većom učestalošću. To je bilo lekarevo područje: on se u to razumevao; poznavao je lekovite supstance koje su drugi znali samo po imenu. Za „antibiotike” su čuli i najneobrazovaniji, ali se niko nije trudio da o njima sazna nešto više: to je bila tuda briga, posao lekara koji je od svog znanja napravio profesiju. Međutim, čak i u to vreme, s bolešću se povezivalo nešto uznemiru-

juće, nešto što se nije moglo smatrati do kraja prirodnim. Znalo se da čovek oboleva usled prirodnih i dobro poznatih uzroka. Ali su se, ipak, događale čudnovate stvari. Ljudi su razmišljali o boji očiju slučajnog prolaznika, o snazi njegovog pogleda. Zar taj-i-taj nije izgledao kao neko ko „vidi duše pokojnika”? Zar ga nisam sreo baš uoči onog dana kada me je spopala iznenadna žestoka groznica? Lekar je čovek na svom mestu. On zna sve o visokoj temperaturi. Ali zašto sam je dobio baš ja, a ne neko drugi, i zašto baš toga dana, upravo u trenutku kada sam imao nekih neodložnih poslova? Na ta pitanja lekar ne može da odgovori ništa drugo do: „takve se stvari događaju”.

Dakle, jedan isti fenomen (napad groznice) data društvena grupa može da sagleda i tretira na dva bitno različita načina; no oni se, ipak, ne sukobljavaju, barem u određenim društvenim sredinama. „Ono što se događa” ili što se „može dogoditi” raspoređeno je na nekoliko nivoa i može mu se pristupiti na nekoliko različitih načina, no svi su oni koordinirani.

Odredimo, za ovu priliku, „kulturni svet” jedne ljudske zajednice kao prostor u kojem se organizuju i diferenciraju načini na koje ta zajednica upoznaje, pamti, definiše i deli ono „što joj se događa”, „što može da joj se dogodi”. Fenomen koji nazivamo „naukom” bio je i ostao jedan od tih načina. Prema kojim merilima i u kojim okolnostima? To ovde treba da istražimo. Na taj način, ovde sve zavisi od toga šta za nas znači „prostor”.

3.

Da bismo ga odredili, upustimo se još jednom u igru naivnosti. Pomoći će nam jedna izmišljena priča.

Zamislimo jednu zgradu i nazovimo je „Velika Kuća”. Zamislimo, zatim, da će ona biti pronađena krajem sledećeg milenijuma, pokrivena slojevima zemlje koji su je potpuno sačuvali od propadanja. Posle velike kataklizme u prvom veku tog milenijuma, preživeli su gotovo potpuno zaboravili prošlost. Kataklizma je označila neku vrstu ponovnog početka; s protokom vremena nastaje nova vrsta čovečanstva sa, potpuno novim civilizacijskim formama karakterističnim za tu obnovu. „Velika Kuća” izgrađena je u poslednjoj deceniji našeg veka: dovoljno je prostrana, te je u početku u njoj bilo dovoljno mesta za primerke svih kulturnih objekata koji su postojali u jednom hipotetički utvrđenom trenutku (neka to bude 31. decembar 1999). Ona je dakle, sadržavala po jedan primerak svake knjige, svakog mikrofijlma, svakog filma, svakog raspoloživog tehničkog pred-

meta, sva umetnička dela, kao i makete svih arhitektonskih objekata koji su zasluživali da budu spaseni od zaborava. U njoj su uskladišteni i svi poznati rukopisi. Međutim, neki zlonamerni demon prihvatio se da na svoj način klasifikuje objekte. Na ulazu u zdanje stavljena je mašina čiji je zadatak bio da razmešta i postavlja predmete na potpuno proizvoljan način. Ekspoziti nemaju ni oznake ni imena. Da stvar bude još gora, zakon koji je stupio na snagu 31. decembra 1999. godine nalaže da po jedan primerak svakog kulturnog objekta proizvedenog u svetu bude dopremljen na ulaz, pred mašinu kako bi ga ona rasporedila. Sobe ubrzo bivaju pretrpane, ali mašina je tako programirana da, po potrebi, gradi nove. Tako se „Velika Kuća” neprestano širi, i prostorno i sadržajem. Taj proces traje sve do konačne katastrofe. Posle toga se mašina, koja nema više šta da radi, zaustavlja i kviri, dok „Velika Kuća” ostaje nepromenjena i netaknuta u svom skloništu.

U tom stanju je i otkrivena, hiljadu godina po svom nastanku. Blizu je pameti pretpostavka da su ljudi tog budućeg vremena, tokom godina i vekova, naučili da razmišljaju o sopstvenoj prošlosti i da stvaraju arhive. Njihova memorija je ispunjena. Šta će za njih značiti otkriće „Velike Kuće”? Kakav im se zadatak tim otkrićem postavlja? Da li im sam čin otkrića omogućava pristup svetovima kulture „čovečanstva” koji su prethodili kataklizmi? Da li je „Velika Kuća” zbir tih svetova? Nije, naravno. „Velika kuća” nije svet kulture, niti se u njoj ijedan može naći. Ona je posledica „zlonamernosti” mašine i njenog umno poremećenog tvorca. Događa se, na primer, da u nekoj sali jedno kraj drugog stoje megalit, maketa Partenona, izrezbaren nosorogov rog, posuda za brijanje, petrolejska lampa, tom *Wissenschaft der Logik*, zatvarač rols rojsovog hladnjaka, rukopis Evarista Galoa, i tako dalje, sve nabacano bez ikakvog reda, po nalogu nepredvidljive mašine. Iako nije baš ravna nuli, verovatnoća da će savremeni arhivar pronaći neku relativno homogenu i smislenu kulturnu nit, veoma je mala. „Velika kuća” je jedno sveobuhvatno ali besmisleno skladište. Prostor do zagušenja pretrpan kulturnim objektima. Ali taj prostor ni u kom slučaju ne čini „svet”. Hipotetični arhivari našli bi se u čudu. Morali bi prvo da otkriju „svetove” u tom haotičnom izobilju, a zatim da izgrade drugi prostor koji ne bi bio zasnovan na nasumičnom stavljanju stvari jednih kraj drugih. A ipak, oni kao arhivari imaju sve razloge da budu zadovoljni: pred njima se nalazi sav kulturni materijal zaboravljene prošlosti i to kao konačna celina. Oni, dakle, mogu da se nadaaju da će ga „istražiti” u jednom veoma dugom, ali konačnom sledu. Međutim, samo istraživanje dovelo bi ih do očajanja. Tu se

zahteva drukčiji pristup, naime, ostvarenje drukčijih sistema razmeštaja objekata.

Imajmo na umu da bi se naši arhivari našli u mnogo težem položaju od onoga u kojem su današnji arheolozi jer ovi istražujući lokalitet primenjuju metode koje im omogućuju da odrede granice jednog kulturnog područja i procene stepen pripadnosti nekog predmeta određenom području. Dok budući arhivari imaju na raspolaganju samo jedan konačan skup koegzistirajućih predmeta, o kojem, uostalom, ne znaju čak ni to da je trebalo da bude iscrpan, i žarku želju da ga dešifruju.

Prošlo bi mnogo generacija pre no što bi u tome uspeli. Koji znaci će im ukazati da su počeli da dosežu cilj? Ne idimo predaleko u vežbanju *culture-fiction*. Zamislimo sada da to buduće društvo oseća nostalgiju prema dobrom starom vremenu pre katastrofe. Ono veruje da je sa lica zemlje zbrisan jedan divljenja vredan soj ljudi. Zbog toga će arhivari uživati povlašćen položaj koji, doduše, ima svoju cenu. Živeće u „Velikoj kući” nikada je ne napuštajući. Sačinjavaće posebnu kastu posvećenu, tokom više generacija, arhivskom zadatku. Društvo će im staviti na raspolaganje najprefinjnija tehnička sredstva za opisivanje, razvrstavanje, rasvetljavanje, upoređivanje, sakupljanje, dešifrovanje i dekodiranje rukopisa i jezika, za prepoznavanje perioda i epoha. Iz ovih neprekidnih tokova recipročnih informacija nastaje jedan strukturno složen prostor u kome će se informacije projektovati i povezivati. Taj će prostor, barem u početku, jednim delom biti imaginaran, ali u onoj meri u kojoj se veze budu sve jasnije nazirale, arhivari će postajati sve uvereniji da su na putu da reše tajnu „Velike Kuće”.

4.

Naša fikcija je ispunila svoju ulogu i sada možemo da je ostavimo po strani; no upravo taj „prostor” treba da postane predmet našeg daljeg istraživanja. Jer mi, današnji ljudi, imamo upravo to na umu kada govorimo o „kulturi”. I neprestano moramo da osujećujemo lukavstva nekog demona, „Kultura” nam se predstavlja iz dana u dan putem mreža informacija koju niko od nas nije u stanju potpuno da kontroliše. Niko se ne nalazi u središtu proizvodnje onoga što nazivamo „kulturom”. Niko ne drži u rukama sve niti koje se tu susreću. Imaginarni arhivari, junaci moje priče, u mnogo čemu su nam slični; razlikujemo se samo po tome što naše pamćenje nije izbrisano, ili barem ne bi trebalo da bude. Ono što nazivamo „pamćenjem” jeste kombinacija zaborava i se-

čanja; pamćenje je sačinjeno od onoga što je u njega položeno i urađeno po pravilima te kombinacije. Ali „prisećati se” uvek znači slediti izvesne niti, videti kako se otvaraju mreže značenja koja upućuju jedno na drugo i na taj način se povezuju. Ja pamtim Dekarta, Arhimeda i Bodlera. U pamćenju mi je i „parna mašina” Herona Aleksandrijskog, Lagranžove kanonske jednačine, Mejerov princip i Zolino delo. Moja je „kultura” sačinjena od onoga što se ističe u sećanju na pozadini zaborava; i od onoga što verujem da ja mogu da proizvedem polazeći od te relacije zaborava i sećanja. Reč „ja” ovde je samo rezultat jednog retoričkog postupka pomoću kojeg se označava osoba koja govori. Ali bi se isto tako moglo reći „mi” koji živimo u ovom delu sveta gde nam je data mogućnost da se sećamo upravo Lagranža, Njutna i Bodlera, Džojisa i Leonarda, Dantea i Euklida, Diraka i Pikasa.

Možemo, dakle, reći da se, na prvi pogled, na površini „kulturni svet” pojavljuje kao prostor koji odgovara i omogućuje pamćenje, naspram zaborava kao pozadine. Zašto je važan zaborav? Jer nam znanje o sadržaju sveta nikada nije dato u celini. Razumeti Dekartovu „geometriju”, to delom znači moći zaboraviti Arhimeda. Razumeti Džojisa i uživati u njegovom delu znači, bar delom, zaboraviti Dikensa ili Zolu. A ipak je Arhimed, u izvesnom smislu, „osnova za razumevanje” Dekarta. Kao što je Dikens „osnova za razumevanje” Džojisa. Kada kažemo da je nešto „osnova za razumevanje” to znači da je ono implicitno prisutno kao prvobitni teren sa koga se moramo udaljiti da bismo mogli bolje da ga sagledamo. Kada bismo morali da se opredelimo za neki način predstavljanja kulturnog sveta, najviše bi nam odgovarala predstava o jednom slojevitom prostoru. S naivne tačke gledišta, on se pojavljuje, u vertikalnom preseku, kao niz nataloženih slojeva uređenih, pre svega, hronološki. Hronologija je sila koja se ne može preusmeriti jer pokazuje smer informacijskog toka: bilo bi besmisleno tvrditi da su se graditelji Partenona nadahnjivali arhitekturom Bobura. A ipak, zahvaljujući nekim relacijama koje tek treba odrediti, Partenon jeste „nataložen” ispod Bobura. Shodno nekim sasvim drukčijim relacijama, Arhimed je nataložen ispod Rimana (Reimann) (prisetimo se Burbakijevog aforizma: „Arhimed je obrazovao Rimanove sume”). Međutim, ovi nataloženi slojevi nisu jednostavno poređani jedan preko drugog. Potrebno je da sada malo ispravimo svoju naivnu predstavu. Način na koji su ovi slojevi uređeni pre liči na mrežu značenja koja upućuju jedno na drugo i tokova informacija koji se istovremeno kreću horizontalno (u ravni jednog „sloja”), i vertikalno (između „slojeva”). Ne verujem da bi matematički jezik ovde mogao da nam pruži nešto više

od metafore, podsticaja našoj uobrazilji. Ali to je jedino što nam preostaje: da probamo moć svoje uobrazilje. U ovom slučaju, bolje je da se ne usredsređujemo toliko na raznovrsnost („višestrukost“), (*manifold*) koliko na jedan otvoren sistem raznovrsnosti kojem bi mreža značenja i tokovi informacija omogućili da se „veže“ u nekima od njihovih „slojeva“.

Razume se da bismo postupali u isti mah smešno i cepidlački kada bismo pokušavali da damo „višestrukost“ (*manifold*) onako precizno značenje kakvo ona ima u diferencijalnoj geometriji. Razvijanjem toga modela (ukoliko se uopšte može govoriti o modelu) nećemo se ovde baviti. Uočimo samo da između onih područja „vezivanja“ iznova nastaju odnosi značenja. Kroz te relacije (po prirodi promenljive) jedan kulturni svet postaje čitljiv (i, barem u teoriji, eksplicitan). To čitanje uvek polazi od površine i prati horizontalne relacije koje su se tu obrazovale. Time hoću da kažem nešto što je očigledno, naime, da jedan kulturni svet nudi svoja moguća značenja ljudima koji „žive u svom vremenu“, u skladu sa značenjskim konstelacijama koje se tu manifestuju i sa formama kulturne prakse koje nastaju na osnovu tih konstelacija. Te se konstelacije ne podudaraju nužno sa tradicionalnim „disciplinama“ u koje su razvrstane naše tehnologije i naša institucionalizovana znanja. Za nas, na primer, struktura grada, raspored ulica, organizacija saobraćaja, zelene površine, kulturne institucije (pozorišta, muzeji, i tako dalje), modusi stanovanja i ponašanja koje oni iziskuju, sačinjavaju jedan skup „značenjskih konstelacija“. U središte tih konstelacija mogu biti postavljene, na način koji varira od mesta do mesta, tradicionalne i institucionalizovane „discipline“ pomoću kojih smo, iz generacije u generaciju, učili da živimo na takvim mestima i da postupamo korisno i delotvorno. Isto se može reći i za selo koje nam je na početku poslužilo kao primer: nebo, zemlja, živi i mrtvi, obrazuju, kada se uzmu zajedno, kanale informacija i mreže značenja kroz koje se prostiru i prepliću verovanja i znanja.

5.

U kakvoj su vezi prethodne skice sa predloženom temom „Uloga nauke u kulturi“? One su joj najbliže u tome što nam omogućuju da je drukčije formulišemo: „Na koji način nauka pripada našem kulturnom svetu?“ To bi pitanje moralo imati značenje kompatibilno sa slojevitom strukturom „prostora“ karakterističnog za svet kulture. A ta se kompatibilnost tiče načina na koji, u ovom slučaju zamišljamo ono što bi trebalo da označava reč „pripadnost“. Kada se

dovede u vezu sa problemom koji nas ovdje interesuje, ta relacija pripadnosti nužno je promenljiva. Možemo da pretpostavimo zašto je to tako: ona je definisana samo preko kanala (mreža značenja) koji definišu promenljiva „područja vezivanja” u našim slojevima. Odatle sledi da pojmovi kojima se obično služimo — „intersekcija”, „disjunkcija”, „prolaz” — poprimaju ovdje jedno specifično i mnogo složenije značenje.

Uzmimo kao primer ono što su Grci klasičnog doba označavali rečju *episteme*. Kažemo da je ona pripadala njihovom kulturnom svetu. Kažemo, takođe, da ona pripada našem, današnjem. Kažemo i to da ono što nazivamo „naukom” pripada našem kulturnom svetu. U svakoj od ovih rečenica, reč „pripadati” upotrebljena je u različitom, specifičnom značenju.

1. U prvom slučaju, želimo da kažemo da su, u skladu sa pravilima i zahtevima grada (*polis*), neki Grci imali posla sa onim što su nazivali *episteme*. „Imati posla” ovdje znači praktikovati i proizvoditi. Ali ne samo to, već i „obrazovati predstave”. To, pak znači opažati objekte i postupke kao teme za razmišljanje, određivati ih u njihovoj posebnosti, ali i uključivati te elemente u život grada: religiju, umetnost, politiku. Platonova filozofija (vidi X knjiga *Zakona*) jedan je od eksplicitnih rezultata toga procesa. Upravo u tome se sastoji ono što smo nazvali „slojevitošću” kulturnog prostora. *Episteme* (čiji je osnov deduktivna geometrija) obrazuje u to vreme jedan „kanal” između tih „područja vezivanja”: one četvorove značenja u kojima se susreću odredi, mitovi, svetkovine; u kojima svoj pun smisao dobija prvobitna veza između grada i njegovih korena i najjasnije se pokazuje razlika između tog grada i drugih, između Grka i varvara (vidi u II knjizi *Peloponeskog rata* reči koje Tukidid stavlja u usta Periklu u čuvenom posmrtnom govoru palim junacima). Upravo zbog osobene prirode tih „područja vezivanja” pripadala je „grčka nauka” kulturnom svetu svoga vremena. Ona nije revolucionisala tehnologiju. Nije bitno promenila okolinu, kao ni oblike čovekovog materijalnog života. Ali je učinila, u formi „filozofije”, da grad ponovo bude postavljen u svoje prvobitno mesto, svoje korene. Pomogla je da se iskuje predstava o onom ljudskom soju koji je odabrao da živi po zakonima grada (uz sav onaj logički i imaginativni napor koji je takav poduhvat iziskivao).

2. Taj „ljudski sloj” zauvek je iščezao. Međutim, za nauku koja je pripadala njihovom kulturnom svetu kažemo da pripada i našem. Pripada mu, a ipak joj u njemu nema mesta. Nikada se više nećemo baviti matematikom i medicinom na onaj način na koji su to činili Grci.

Uprkos tome, njihova nauka nam pripada. Kažemo jednostavno: ona je deo naše istorije. Bitka kod Kane takode je deo naše istorije. Pripada li i ona našem kulturnom svetu? Na neki način, da, iako mi nemamo nikakvog razloga da se interesujemo za taktiku koja je Kartaginjanima donela pobjedu. Nije sam taj događaj ono za šta možemo reći da „pripada“ našem kulturnom svetu, iako možemo da ga čuvamo i oživljavamo u pamćenju, kao i da procenjujemo njegov istorijski značaj, već pre njegove posledice koje još postoje kao predmet refleksije i ponekad kao sadržaj lekcije. Zna se da je Makijaveli mnogo naučio čitajući Tita Livija. Dok smo kod ove bitke, uočimo još jednu očiglednu stvar: ona ni u kom slučaju nije „deo“ japanske istorije. Ali to ne znači da ona ne može „pripadati“ japanskom kulturnom svetu, iako mu pridolazi spolja: u ma kom delu sveta, neka studijska grupa sastavljena od generala može biti zainteresovana za proučavanje Hanibalovih bitaka. Pa zašto ne i u Japanu? Slučaj grčke nauke je, međutim, mnogo složeniji. Iako ona, pravo rečeno, ne pripada ni indijskoj ni kineskoj istoriji, ipak danas pripada, jednim delom, kulturnom svetu tih dveju zemalja. Ono što je nastalo u jednom vremenu, u uslovima svojstvenim grčkom gradu — deduktivna metoda i logički oblik izlaganja — nastalo je jednom za svagda, za ljudsku vrstu kakva je ova naša. Dakle, da bi jedna kulturna oblast pripadala kulturnom svetu date ljudske zajednice, nije apsolutno nužno da ona bude i integralni deo njene istorije. Sve zavisi od horizontalnih kanala koji izbijaju na površinu našeg slojevitog prostora, odnosno od informacijskog toka koji tu kruži i razmene značenja koja je tu uspostavljena. To dolazi do izražaja i u pojavi grupa kulturnih područja koje izgledaju univerzalne i nevezene za posebno tle, i čije su vertikalne veze sa kulturnom slojevitostiću jedne zajednice slabe ako ih ne podržavaju i ne održavaju strukture vlasti. Ponekad je slom tih političkih struktura dovoljan uslov za prekidanje horizontalnih kanala; tada se zajednica vraća svojoj tradicionalnoj kulturi i u njoj ponovo otkriva svoje prirodne oblike izražavanja (na primer, islamska revolucija u savremenom Iranu).

Može li se ovo primeniti na naš odnos prema onome što su Grci nazivali *episteme*? Ni u kom slučaju. Čak i kada je nismo svesni, veza koja nas ujedinjuje sa *episteme* nije ni krhka ni ugrožena. Ko smo *mi* iz prethodne rečenice? Ne zalećimo se i ne proglašavajmo se „planetarnima“. Ovdje „mi“ označava one koji se, u jednom simboličnom smislu, nazivaju Evropljanima. One čije je prvobitno kulturno područje ograničeno obrisima Mediterana. To je područje na kojem se susreću (ne nabrajam hronološkim redom) imena Homera i Mojsija,

svetog Pavla i Muhameda, Aristotela i Ave-roesa, Platona i Avicene, Euklida i Al-Kvariz-mija. Zašto ova veza nije ugrožena? Bez sum-nje zbog toga što ona može biti iza nas, i biti priznata kao takva, samo ako je neprestano projektujemo ispred sebe. Ono što je za nas proizašlo iz *episteme* još nam pripada kao za-datak koji treba realizovati, kao poreklo koje treba otkriti. Ponovno čitanje Arhimeda nije motivisano samo filološkom znatiželjom, već i bitnim arheološkim zanimanjem za status nekih objekata koji nas i danas zaokupljaju.

Kako se nešto što se nalazi iza nas, kao poreklo koje je moglo biti i zaboravljeno, i dalje može pojavljivati pred nama kao zadatak koji tek treba ispuniti u području znanja? To omogu-ćuje slojevita struktura našeg kulturnog pro-stora. „Područja vezivanja” od kojih su izgra-đeni slojevi omeđuju prolaze među njima. Kada sledimo te prolaze (odnosno kada se „priseti-mo”), ono što je bilo pokopano izbija na povr-šinu i uključuje se u izlazne kanale. Na taj način postaje dostupno i može se dozvati u svest preko značenja koje je dobilo u tom uključiva-nju. Tako se ono što je „iza nas” može pojaviti „pred nama” kao tema koja iziskuje rasvet-ljavanje. Pošto se ono što je nataloženo tako izlaže prinudnom rasvetljavanju, kroz odnos prema relevantnim objektima, može se reći da jedna stratifikovana ravan „pripada” onom „kulturnom svetu” u koji je prizvana, i to u tolikoj meri da ponovo može postati aktivna u svetu. Sve to važi i za način na koji se „Mi” (u značenju koje smo gore pridali ovoj zame-nici) odnosimo prema onome što su Grci nazi-vali *episteme*.

3. Može li *episteme* u grčkom smislu ponovo postati aktivna na onaj isti način na koji je to bila za Grke? Odnosno, uključiti se u društve-ni život u toj meri da, u formi filozofije, može da okupi sva područja kulture koja proizvode naša društva i u kojima se prepoznaju, i da im iznađe zajednički koren? Ni u kom slučaju. Danas Platon više nije moguć. A dodao bih (no, to je jedan lični stav) ni Hegel. Ne može se više napisati ništa što bi bilo ekvivalentno *Zakonima* ili *Filozofiji prava*, u kojima trijum-fuje samouvereni duh. Koliko god za tim ža-lili, povratka nema.

Zamah današnjih nauka predstavlja konačnu, premda posmrtnu, pobedu Njutna nad Hegelom. No, svaka pobeda ima svoju cenu. Kada je posmrtna, tu cenu plaćaju naslednici.

Za ljude koji žive krajem ovog veka cena je trostruka: razdvajanje, univerzalnost, razmah tehnologije. Ovde ćemo se zadržati na prva dva elementa, pošto treći iziskuje posebnu obimnu studiju.

a) „Razdvajanje” može imati nekoliko značenja. Prvo je ono koje podrazumevamo kada govorimo, na primer, o „moći razdvajanja” jednog mikroskopa. To znači da, u našem savremenom svetu, istraživački postupci koji se mogu okarakterisati kao „naučni” razgraničavaju svoje objekte i definišu njihove pojmove sa najvećim mogućim stepenom preciznosti. To, svakako, zavređuje divljenje, i kao bitna osobina naučne aktivnosti ne može se dovesti u pitanje. Treba se, dakle, pomiriti sa cenom i platiti je. A to je, na prvom mestu, razdvajanje koje nastaje u univerzumu verovanja svojstvenom jednoj društvenoj zajednici koja toleriše nauku i izložena je njenim „kulturnim” učincima. Naučnik raspolaže jasno definisanim metodama koje mu omogućuju da luči „verovatno” od „neverovatnog” (obično samo u svom, a eventualno, i u srodnim područjima). Te metode kulminiraju u utvrđivanju postupaka za dokazivanje iznesenih hipoteza. Međutim, koliko znamo, ne postoji — alko se izuzmu naučna udruženja — organska društvena zajednica (recimo, „nacija” ili „etnička grupa”) koja bi bila sačinjena samo od naučnika, to jest, od ljudi koji nastoje da ispune zahtev maksimalne preciznosti u izvođenju dokaza. Iz toga sledi (ako nam se dopusti ta metafora) da putevi prenošenja onih znanja koja imaju naučni status, čak i u našim „razvijenim društvima” konvergiraju ka područjima nedovoljno jasnih i nepotkrepljenih verovanja. Time ne želimo da kažemo kako „čovjek sa ulice” ne zna ništa o nauci. Ali se njegovo znanje najčešće svodi na ono što je „načuo” preko medija, a njegovo razumevanje ima formu opšteprihvaćenih verovanja prema kojima se upravlja u svakodnevnom životu. Na primer, u Parizu, u Latinskom kvartu koji se smatra intelektualnim, nekolicini prolaznika postavljeno je pitanje: „Znate li ko je Ajnštajn?” Svi su odgovorili: „Naravno. On je tvorac teorije relativiteta”. „Znate li šta je to?” „Da, otprilike. Čitao sam nešto o tome. On kaže da je svako kretanje relativno i da vreme nije ono što mislimo da jeste”. Jedan drugi prolaznik, manje obrazovan, odgovorio je: „On je pronašao atomsku bombu”. Treći odgovor došao je od čoveka koji je imao neka elementarna znanja iz matematike: „On je smislio formulu $E=mc^2$. A na pitanje „Otkud to znate?”, svi su odgovorili „Negde sam pročitao”. Na sledeće pitanje: „Da li biste želeli da saznate nešto više o tome?”, ponovo su svi dali isti odgovor: „Ništa od toga, ne mogu ja to. Vrlo je zapetljano i malo je onih koji su uspeli da razumeju”. „Ali ipak verujete da je istina sve što je Ajnštajn napisao?” „Naravno, zato što tako misle oni koji znaju o čemu se radi...” „Zaista ne želite da saznate nešto više o tome?” „Voleo bih. Ali, vidite, ja prodajem slike. I onda, znate, fizika... nema veze sa mojim poslom”. Tako se javlja još jedan efekat razdva-

janja. U kulturnom svetu formira se jedna oblast koja služi kao neka vrsta rezervata gde prebiva tajna na kojoj se zasniva poverenje u nauku. Neka tvrđenja koja potiču iz ove oblasti (na primer, $E=mc^2$) poprimaju simboličnu vrednost. To su vidljivi znaci koji izdaleka ukazuju na udaljenu oblast do koje se može stići samo posle dugog i mukotrpnog putovanja. Znaci koji izazivaju i nameću poštovanje i verovanje. Izgleda da se nauke (ili barem njihovo tvrdo jezgro) rasprostiru u društvu putevima na kojima se gubi najveći broj informacija. Gubitak je toliki da bi osnovni zadatak masovnog obrazovanja trebalo da bude preokretanje ovog procesa, ublažavanje posledica razdvajanja i povlačenja. Utopija bi bila nadati se da će „znanja” svima postati dostupna. Slojevita struktura kulturnih prostora odveć je složena; kulturni slojevi kroz koje bi trebalo preneti informacije bez gubitaka odveć su gusti. Ali ako je u prirodi utopije da bude neostvariva u uobičajenom smislu, ona bar može ukazati na poželjne smerove delanja. Ako „cenu” definišemo kao nadoknadu za gubitak, tada se cena razdvajanja negativno može označiti kao „isključivanje”, a pozitivno kao „masovno obrazovanje”. To podrazumeva upotrebu medija u smeru koji je suprotan njihovoj današnjoj funkciji. Ko ne poznaje čuvenu strofu? „Na nebo su uspeli da stignu / Koka-kolu do njega da dignu”.

b) Preostala nam je cena univerzalnosti. Ta reč ovde ne označava prirodu naučnih tvrđenja za koja se kaže da imaju univerzalno važenje, na svim prostorima i u svim vremenima; u tom je smislu $1+1=0$ univerzalno istinito tvrđenje, a $1=0$ univerzalno pogrešno. Ovde nas ne zanima taj oblik univerzalnosti. Zadržaćemo se na jednoj vrsti univerzalnosti koja se rađa iz komunikacije: planetarnog rasprostranja nauka. Tu se pojavljuju barem dva pitanja: ko s kim komunicira? na kom nivou slojevitog kulturnog sveta su ukorenjene nauke? Ono što smo rekli o fenomenu razdvajanja i povlačenja navodi nas na pomisao da različite naučne zajednice uglavnom komuniciraju među sobom, čak i one uz gubitak informacija, i to putem kongresa, kolokvijuma, časopisa, banki podataka. Postoje privilegovana mesta na kojima se informacije ubrzano gomilaju, raspoređuju i čuvaju. Neka druga se nalaze na marginama toga univerzuma uzajamne razmene. Povlačenje i isključivanje ne pogađa samo običnog čoveka „sa ulice”. Usled velike diferencijacije disciplina, metoda mišljenja koje ove iziskuju, suparništva među školama, njima je podložan čak i „svet naučnika”. Time je ugroženo usađivanje nauke u specifični kulturni svet društvenih zajednica koje nastanjuju ovu planetu; zbog toga se ona dotiče samo površinskih slojeva kulturnog prostora. Nemogućnost

ukorenjivanja nauke je cena koju treba platiti za njenu planetarnu univerzalnost.

Tome je možda razlog nepostojanje planetarnog kulturnog prostora. Takav prostor bio je jedno vreme evropski san. Ali on je postojao samo u tom snu. Jednom rečju: jezik koji nalazimo u *Journal of Symbolic Logic* nije jezik komunikacije među kulturama iako je taj časopis kulturni objekt najvišeg reda. Pomoću sredstava koja on pruža mogu da komuniciraju među sobom samo profesionalni logičari, bilo da se nalaze u Sidneju, Dublinu, Tokiju ili Prinstonu. Upravo to je znak neukorenjene sveprisutnosti današnje nauke. Treba li zbog toga da ližemo suze i žalimo za minulim vremenom? Nipošto. Stvari se moraju događati u skladu sa zahtevima sveta u kojem danas živimo. Ali, zar ne zahteva on još nešto što će uskoro možda biti u našoj moći? Ako je negativni aspekt planetarne univerzalnosti neukorenjenost, možda je u toj ceni sadržan i pozitivni aspekt koji bismo mogli drukčije da nazovemo? Čini mi se da bi prikladno ime bilo „poštovanje razlika”, pri čemu „razlika” ovde označava „ukorenjenu specifičnost kulture”. Ponovo smo se našli pred našim slojevitim prostorima i njihovim specifičnim područjima „vezivanja”. Poštovati ono što je različito ne znači samo pozdravljati ga izdaleka s uvažavanjem, a zatim produžiti svojim putem i zaboraviti ga. Letimično se upoznati s jednom kulturom, zadovoljiti se uobičajenim frazama o njoj, ne zaviriti iza njene prividne tuđosti, to znači prezirati je, a ne poštovati. Poštovalac nastoji da uđe u njen osobeni prostor i da sledi horizontalne i vertikalne kanale u njemu. Možemo li reći da savremeni naučnici na taj način „poštuju” sopstveni kulturni svet? Potvrđan odgovor bio bi nepromišljen, naročito ako se stvar sagleda u celosti. Oni se, uglavnom, mire s izolovanošću i neukorenjenošću, doživljavajući ih kao moderne aspekte neizbežne sudbine. O toj situaciji jasno svedoči krajnje usitnjavanje disciplina od kojih je danas sačinjena nauka. Napori usmereni ka interdisciplinarnosti, pokušaji objedinjavanja koji se sve češće javljaju u jezicima nekih disciplina (teorija sistema, teorija informacija, diferencijalna topologija, i tako dalje) ne uspevaju da zaustave to rasparčavanje, pošto ti „jezici”, razumljivi samo stručnjacima, proizvode nove posebne „škole” među kojima često vlada suparništvo.

Šta možemo da učinimo da bismo uključili nauku u kulturu, kako ona ne bi više igrala samo ulogu slabašnog odjeka ideologije i proizvođača dragocene tehnologije? Mogu li se ikako suzbiti posledice njenog povlačenja i neukorenjenosti? Ovde nam kao vodič može poslužiti utopijski ideal (nauka kao nešto što pripada svima i ukorenjuje se u svakom kulturnom pro-

storu). Izvesno je da taj kranji cilj nikada neće biti postignut. No on bar može nadahnuti neke minimalne inicijative.

Postoji nešto što je, u našim očima, još značajnije. Kaže se „*Nauka ne razmišlja*”. Ne osećamo se odgovornim za ovu izjavu. Možda se njen način mišljenja ne podudara sa onim što je Hajdeger nazivao „mišljenjem”. Ali u njoj uvek postoji slojevita misao. Ma koliko da su prefinjeni njeni pojmovi, ma koliko da se njena delatnost profesionalizovala, nauka ima svoju kulturnu dubinu, iako ova može biti potisnuta neodložnim zahtevima svakodnevnog proizvodnje. Sačekajmo strpljivo da se probudi ono što drema u toj dubini: to je minimalni zahtev ako želimo da pobedimo neukorenjenost. Pod jednim jasno definisanim uslovom: da naučnici ne prepuste drugima (rođacima naših imaginarnih arhivara iz „Velike Kuće”) zadatak buđenja. Oni bi samo proizveli još jednu „disciplinu” (danas se upravo to događa): arheologiju nauka. Trebalo bi da sami naučnici — no, to je tek želja — porazmisle, da za trenutak prekinu istraživanje i trku za onim što nazivaju „rezultatima”. Da uvedu povremene pauze za razbuđivanje: to je minimalan *conditio sine qua non* ukorenjivanja. Drugim rečima, naučna delatnost može vršiti svoju funkciju u različitim kulturama koje nastanjuju našu planetu samo ako je u stanju da zadobije jasnu svest o kulturnom prostoru u kojem je rođena i čije tragove nosi.

(Prevela s francuskog SLAVICA MILETIĆ)